

SÜT RAPORU-2018

Piyasada çok fazla sayı ve miktarlarda taklit ve tağşiş süt ürünleri bulunmaktadır. Bu ürünlerin, doğru üretilenlerle birlikte aynı pazarı/rafları paylaşmaları beraberinde haksız rekabeti de getirmektedir. Satılan hileli süt ürünleri aynı zamanda insanların sağlığını da tehdit etmektedir

ÖZET

- Çiğ süt insan gıdası olarak doğrudan tüketime uygun değildir. Sektörde özellikle başta çiğ süt üreten çiftçiler olmak üzere bu sütü alıp işyerinde işleyen sanayici, esnaf ve tacirler maalesef birçok sorunla iç içe yaşamaktadırlar.
- 1990 yılından sonra sığır dışındaki hayvan sayılarındaki düşüş devam etmiştir. Küçükbaş hayvanlardan elde edilen süt oranı 18 yıl önce % 17'ye varmaktaydı.
- Gelişmiş ülkelerle karşılaştırıldığı zaman, ülkemizdeki hayvan varlığının büyük çoğunluğunun et ve süt verimi düşük ırklardan oluştuğu görülmektedir.
- 1990 yılında 1.351 kg olan hayvan başına verim, son beş yıl içerisinde %6,4 oranında artarak 2018 yılında 3.161 kg/baş yıl olarak hesaplanmıştır. Bu değer AB ülkeleriyle karşılaştırıldığında yine de düşüktür. Çünkü AB ortalaması 6000 litrenin üzerindedir.
- Bugün için her ne kadar süt referans fiyatı Ulusal Süt Konseyi tarafından 2 lira olarak açıklanmış olsa da, sahada yetiştirici daha düşük fiyatlardan süt satmaktadır.
- Ülkemizde süt sektörünün en önemli sorunlarından birini kayıt dışı üretim oluşturmaktadır. 2012 yılında inek sütü üretimindeki kayıtlılık oranı %9,6 iken, 2018 yılında bu oran hala %50.0 civarında seyretmektedir.
- Dövizle ilgili olarak ithal edilen ve fiyatı artan yem katkı maddeleri nedeniyle yem fiyatları artmış, döviz fiyatları düşünce de azalmamıştır.
- Süt fiyatı üzerinde piyasa koşulları, mevsimsel süt miktarı dalgalanmaları, arz/talep dengesi, süt kalitesi ve coğrafi konum gibi faktörler etkili olmaktadır.
- Ülkemizde uzun yıllar çiğ süt/yem paritesi 1,5'in altında kalmış ve 2018 yılına ilişkin ortalama çiğ süt/yem paritesi 1,12 olarak hesaplanmıştır.
- Ülkemizde içme sütü üretim miktarı son beş yıl içerisinde yaklaşık olarak %25,4 artmıştır.
- Ülkemiz toplam peynir üretimi 2018 yılında bir önceki yıla göre %9,5 oranında artarak 756 bin ton olarak hesaplanmıştır.

- TÜİK'e göre; yoğurt üretimi 2018 yılında bir önceki yıla göre %2,2 oranında artarak 1,19 milyon ton olmuştur.
- Süttozu üretimi 2018 yılında ise bir önceki yıla göre yaklaşık %17 oranında azalarak 109 bin ton olarak gerçekleştirilmiştir.
- 2018 yılı kişi başı içme sütü tüketiminin yaklaşık 41,5 kg olduğu tahmin edilmektedir. Ancak kayıt dışılık oranı oldukça yüksektir.
- Son yıllarda peynir benzeri taklit ürünlerin ve hileli peynirlerin satışı artan hayat pahalılığı nedeniyle oldukça fazlalaşmıştır.
- Tereyağı tüketimine bakıldığında, ülkemizde 2018 yılına ilişkin kişi başı yıllık tereyağı tüketiminin 1,78 kg'dır olduğu görülmektedir. Bu konuda da kayıt dışılık mevcuttur.
- Türkiye'de süt üretiminin artırılmasına yönelik politikalar genel olarak miktarın artırılmasına yönelik olarak gelişmiş, maalesef yağ ve protein oranları dahil olmak üzere kalite kriterlerinin önemi göz ardı edilmiştir.

1. GİRİŞ

İnsan beslenmesinde çok önemli bir yere sahip olan süt, hijyenik koşullarda üretilmediği, saklanmadığı, işlenmediği, gerekli kontroller yapılmadığı taktirde insan sağlığı açısından zararlı olabilmektedir. Çiğ süt, az sayıda bakteri içerse bile sağımdan sonra çevreden çeşitli yollardan bulaşan mikroorganizmaların etkisiyle oldukça kısa sürede bozulmaktadır. Bu nedenle çiğ süt insan gıdası olarak doğrudan tüketime uygun değildir.

Süt sektörü dediğimiz zaman; süt hayvancılığının dolayısıyla süt üretiminin yapıldığı çiftlikler, süt toplama merkezleri, büyük modern süt fabrikaları, çoğunluğu 60 BG'nün altında olan ve düşük kapasitede çalışan mandıralar, süt ve süt ürünlerini satan işyerleri akla gelmektedir. Sektörde özellikle başta çiğ süt üreten çiftçiler olmak üzere bu sütü alıp işyerinde işleyen sanayici, esnaf ve tacirler maalesef birçok sorunla iç içe yaşamaktadırlar. Gerek insan sağlığı gerekse ülke ekonomisi açısından oldukça büyük öneme sahip olan süt sektörünün içerisinde bulunduğu bu sorunların ülkemizin geleceği açısından bir an önce çözümlenmesi gerekmektedir.

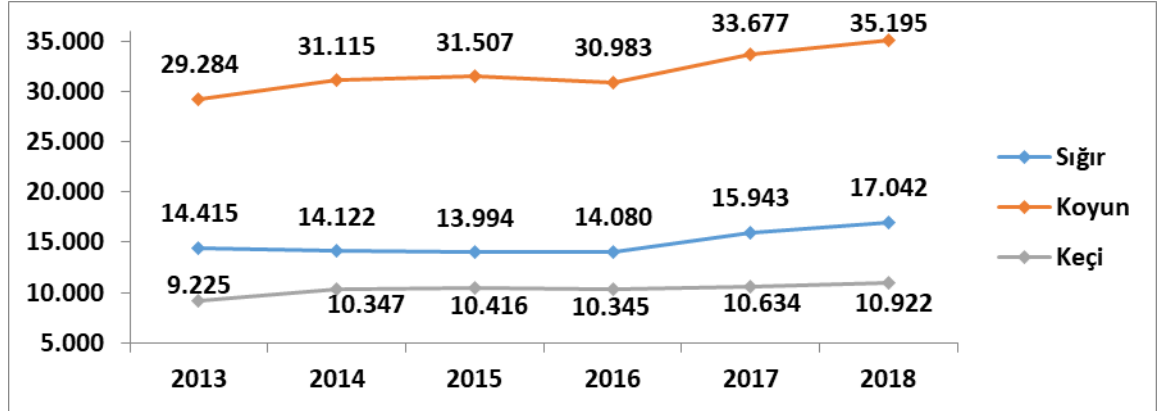
2. TÜRKİYE SÜT SEKTÖRÜ

2.1. BÜYÜKBAŞ VE KÜÇÜKBAŞ HAYVAN VARLIĞI

1980 yılına kadar tüm hayvan türlerinde görülen artış, 1990 yılından itibaren tersine bir gelişim göstermiştir. 1990 yılından sonra sığır dışındaki hayvan sayılarındaki düşüş devam etmiştir. Küçükbaş hayvanlardan elde edilen süt oranı 18 yıl önce %17'ye varmaktaydı. Keçilerin ormanlara zarar verdiği düşüncesiyle hükümetlerce desteklenmemesi, manda üretimi konusunda da yardımcı olunmayıp, ülkenin tek mandacılık enstitüsünün kapatılması, Türkiye'de ciddi bir keçi ve manda kaybına neden olmuştur. Koyunların sayısı da, gerek terörden kaynaklanan sorunlar, gerekse sağlıkta "kolesterol" kaygısı yüzünden azalmıştır. Son olarak da damızlık, canlı hayvan ve karkas et ithalatları sektörü olumsuz yönde etkilemiştir.

TÜİK rakamlarına bakıldığında 2011 yılından itibaren ise hayvan varlığında bir artış söz konusudur. Özellikle de son beş yılda verilen desteklerle birlikte artışlar görülmektedir. Geçtiğimiz son beş yıllık süreç içerisinde sığır varlığı %18,2 artarak 17 milyon başın üzerine, koyun varlığı %20 artarak 35,1 milyon başa ve keçi varlığı da %18,4 oranında artarak 10,9 milyon başa yükselmiştir.

Gelişmiş ülkelerle karşılaştırıldığı zaman, ülkemizdeki hayvan varlığının büyük çoğunluğunun et ve süt verimi düşük ırklardan oluştuğu görülmektedir.

Şekil 1. Türkiye’de yıllara göre büyükbaş ve küçükbaş hayvan sayıları (bin baş)
Kaynak; Dünya ve Türkiye’de Süt Sektör İstatistikleri, Ulusal Süt Konseyi 2018 Raporu

2. 2. SAĞILAN HAYVAN VARLIĞI ve SÜT VERİMİ

Ülkemizde bakım ve beslenme koşullarının iyileştirilmesi, üreticilerin süt hayvancılığı konusunda bilinçlenmesi ve ihtisaslaşması ile hayvan sayısındaki artışla birlikte hayvan başına süt verim seviyesi de yükselmiştir.

Uzun ve orta vadede değerlendirildiğinde, süt verimliliğinde bütün türlerde gelişme olmakla birlikte en büyük gelişme inek sütünde görülmüştür. 1990 yılında 1.351 kg olan hayvan başına verim, son beş yıl içerisinde %6,4 oranında artarak 2018 yılında 3.161 kg/baş yıl olarak hesaplanmıştır. Bu değer AB ülkeleriyle karşılaştırıldığında yine de düşüktür. Çünkü AB ortalaması 6000 litrenin üzerindedir.

Çizelge 1. Sağılan hayvan miktarı, süt üretim miktarı ve hayvan başına ortalama süt verimleri

Yıl	İnek			Koyun			Keçi		
	Sağılan Hayvan (Baş)	Süt Üretimi (Bin Ton)	Süt Verimi (Kg/Baş/Yıl)	Sağılan Hayvan (Baş)	Süt Üretimi (Bin Ton)	Süt Verimi (Kg/Baş/Yıl)	Sağılan Hayvan (Baş)	Süt Üretim (Bin Ton)	Süt Verimi (Kg/Baş/Yıl)
2000	5.279.569	8.732	1.654	15.920.159	774	49	3.792.707	216	57
2010	4.384.130	12.418	2.847	10.583.608	816	77	2.582.539	272	106
2011	4.761.142	13.802	2.899	11.561.144	892	77	3.033.111	320	106
2012	5.431.400	15.977	2.942	13.068.428	1.007	77	3.502.272	369	105
2013	5.607.272	16.655	2.970	14.287.237	1.101	77	3.943.318	415	105
2014	5.609.240	16.998	3.030	14.524.264	1.113	77	4.400.168	463	105
2015	5.535.773	16.933	3.059	15.362.927	1.177	77	4.578.494	481	105
2016	5.431.714	16.786	3.090	15.149.414	1.160	77	4.555.105	479	105
2017	5.969.046	18.762	3.143	17.503.414	1.344	77	4.963.581	523	105
2018	6.337.907	20.036	3.161	18.819.284	1.446	77	5.327.166	561	105

Kaynak; Dünya ve Türkiye’de Süt Sektör İstatistikleri, Ulusal Süt Konseyi 2018 Raporu

2.3. SÜT SIĞIRCILIĞI İŞLETMELERİ

Süt işletme sayıları değerlendirildiğinde; Türkiye’de bitkisel üretimde olduğu gibi süt hayvancılığında da küçük ölçekli aile işletmelerinin hâkim olduğu görülmektedir. Ülkemizdeki çiğ süt üreten süt sığırcılığı işletmesi sayısı diğer ülkelere kıyasla oldukça yüksek olmasına rağmen işletme başına düşen hayvan sayıları bakımından oldukça geridir.

Son 10 yılda verilen teşviklerle, özellikle de Ziraat Bankası marifetiyle verilen ”0” faizli kredilerle birlikte büyük süt sığırcılığı işletmeleri kurulsun da, çiğ süt fiyatlarının yıllara göre dengesiz bir seyir izlemesiyle birlikte bunların önemli bir kısmı sistemden çıkmıştır. Bugün için her ne kadar süt referans fiyatı Ulusal Süt Konseyi tarafından 2 lira olarak açıklanmış olsa da, sahada yetiştirici daha düşük fiyatlardan süt satmaktadır. Bunun sonucunda maliyet baskısına dayanamayan büyük işletmeler kapanırken sadece küçük aile işletmeleri ayakta kalmaktadırlar. Bu işletmeler kriz anında ellerindeki düveyle birlikte örneğin 5 ineğinden birini satarak üretimde kalmayı başarmaktadırlar. Krizlerden böyle çıkan ve ülkemizdeki işletmelerin

%71,5'ini (10 başın altında) oluşturan küçük işletmelerin yaşatılması ülkemizin gıda egemenliğini yitirmemesi anlamında büyük önem arz etmektedir. Bu işletmelerin ayakta kalması da kurulacak olan kooperatifler ve birlikler ile olası görülmektedir.

Çizelge 2. Yıllara ve ölçeklerine göre süt sığırcılığı işletmesi sayı ve payları

İşletme Ölçeği (Sığır Varlığı – Baş)	İşletme Sayısı	Pay (%)
1-5	573.952	51,69
6-9	219.914	19,80
10-19	187.188	16,86
20-49	103.071	9,28
50-99	20.294	1,83
100-199	4.574	0,41
200-500	1.134	0,10
500 +	294	0,03
TOPLAM	1.110.421	100,00

Kaynak; Dünya ve Türkiye’de Süt Sektör İstatistikleri, Ulusal Süt Konseyi 2018 Raporu

2.4. SÜT ÜRETİMİ

Ülkemizde 2010 yılında 9.790.000 olan çiğ süt üretimi 2018 yılında 22.120.716 ton olarak hesaplanmıştır. Üretilen sütün 20 milyon tonunu (%90,6) inek sütü, 1,4 milyon tonunu (%6,5) koyun sütü, 561 bin tonunu (% 2,5) keçi sütü ve 75 bin tonunu da (% 0,3) manda sütü oluşturmaktadır.

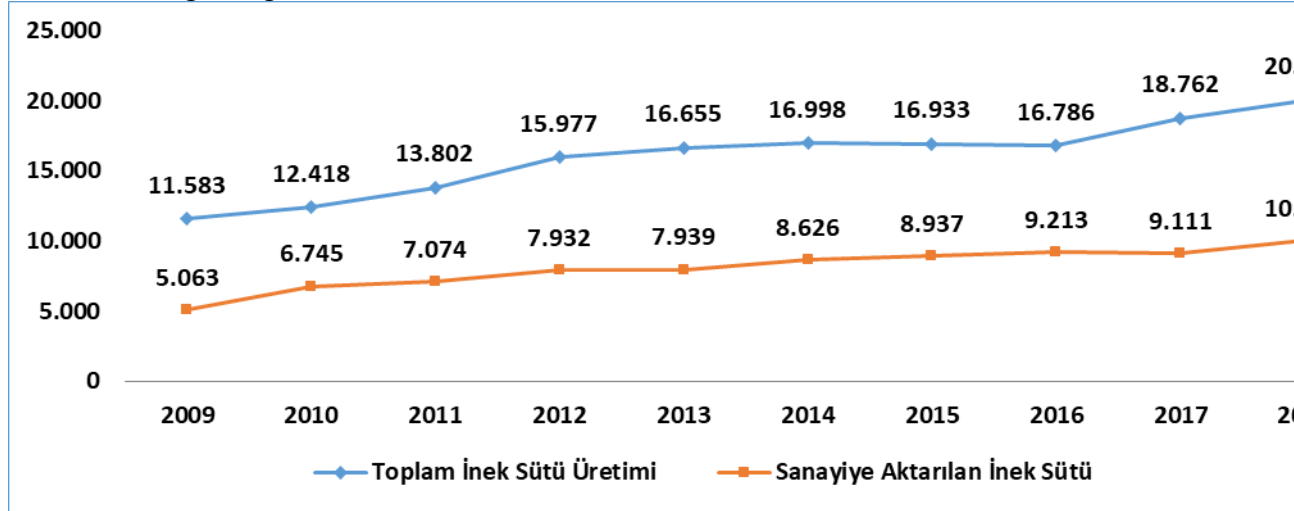
Çizelge 3. Çiğ süt üretimi

Yıl	Sığır		Manda		Koyun		Keçi		Toplam
	Ton	Pay (%)	Ton	Pay (%)	Ton	Pay (%)	Ton	Pay (%)	
2000	8.732.000	89,19	67.300	0,69	774.400	7,91	216.300	2,21	9.790.000
2009	11.583.313	92,35	32.443	0,26	734.219	5,85	192.210	1,53	12 542 186
2010	12.418.544	91,69	35.487	0,26	816.832	6,03	272. 811	2,01	13.543.674
2011	13.802.428	91,7	40.372	0,3	892.822	5,9	320.588	2,1	15.056.211
2012	15.977.838	91,8	46.989	0,3	1.007.007	5,8	369.429	2,1	17.401.262
2013	16.655.009	91,4	51.947	0,3	1.101.013	6,0	415.743	2,3	18.223.712
2014	16.998.850	91,2	54.803	0,3	1.113.937	6,0	463.270	2,5	18.630.859
2015	16.933.520	90,8	62.761	0,3	1.177.228	6,3	481.174	2,6	18.654.682
2016	16.786.263	90,8	63.085	0,3	1.160.413	6,3	479.401	2,6	18.498.161
2017	18.762.319	90,6	69.401	0,3	1.344.779	6,5	523.395	2,5	20.699.894
2018	20.036.716	90,6	75.742	0,3	1.446.271	6,5	561.826	2,5	22.120.716

Kaynak; Dünya ve Türkiye’de Süt Sektör İstatistikleri, Ulusal Süt Konseyi 2018 Raporu

Ülkemizde süt sektörünün en önemli sorunlarından birini kayıt dışı üretim oluşturmaktadır. 2012 yılında inek sütü üretimindeki kayıtlılık oranı %9,6 iken, 2018 yılında bu oran hala %50.0 civarında seyretmektedir.

Bu oranın artmasında devlet tarafından verilen primler ve destekler önemli rol oynarken, son iki yılda hastalıklardan arı hayvancılık işletmelerinin sütlerinin arzının etkisinin olduğu da görülmektedir.

Şekil 2. İnek sütü üretimi ve entegre süt işletmeleri tarafından toplanan inek sütü (x 1.000 Ton)

Kaynak; Dünya ve Türkiye’de Süt Sektör İstatistikleri, Ulusal Süt Konseyi 2018 Raporu

2. 5. FİYATLAR

2. 5. 1. Yem Fiyatları

Ulusal Süt Konseyi kuruluş mevzuatı gereği belirli zamanlarda bölgesel olarak çiğ süt üretim maliyeti hesaplamaktadır. Buna göre %18 protein içeriğine sahip sığır süt yeminin fiyatı 2018 yılı ortalaması 1,41 TL/kg’dir.

Çizelge 4. Yıllar itibariyle yem fiyatları (TL/kg)

Yıl	Mısır Silajı*	Yonca Kuru Otu	Saman	Sığır Süt Yemi (%18 HP)**
2014	0,21	0,60	0,36	0,92
2015	0,22	0,64	0,33	0,95
2016	0,24	0,70	0,38	0,97
2017	0,28	0,77	0,47	1,05
2018	0,31	0,88	0,56	1,41
2017-2018 Değişim (%)	+ 12,3	+ 15,0	+ 20,4	+ 34,4

*Paketli KDV dahil, 2-3 ay vadeli üretici fiyatı.

Kaynak; Dünya ve Türkiye’de Süt Sektör İstatistikleri, Ulusal Süt Konseyi 2018 Raporu

Yem fiyatları 2018 yılının özellikle Ağustos ayından sonra artmıştır. 2 Ocak'ta 3,78

	OCAK	ŞUBAT	MART	NİSAN	MAYIS	HAZ.	TEM	AĞUS.	EYLÜL	EKİM	KASIM	ARALIK	ORT
2011	0,735			0,64			0,64		0,74		0,90		0,709
2012	0,80			0,90			0,90		0,90		0,90		0,825
2013	0,90						1,00						0,95
2014	1,00	1,05	1,05	1,05	1,05	1,05	1,15	1,15	1,15	1,15	1,15	1,15	1,09
2015	1,15	1,15	1,15	1,15	1,15	1,15	1,15	1,15	1,15	1,15	1,15	1,15	1,15
2016	1,15	1,15	1,15	1,15	1,15	1,15	1,15	1,15	1,15	1,15	1,15	1,15	1,15
2017	1,21*							1,30**	1,30**	1,40**			1,30
2018**	1,40	1,53(1)						1,70					1,59

lira olan 1 dolar 12 Ağustos'ta 7,22'lere kadar çıkmış ve sonra gerilemeye başlayarak 5,20'lere kadar düşmüştür. Bugün ise 1 dolar 5,60 liradır. Bu süre içerisinde özellikle dövizle bağlı olarak ithal edilen ve fiyatı artan yem katkı maddeleri nedeniyle yem fiyatları artmış, döviz fiyatları düşünce de azalmamıştır.

2. 5. 2. Çiğ Süt Fiyatları

Süt fiyatı üzerinde piyasa koşulları, mevsimsel süt miktarı dalgalanmaları, arz/talep dengesi, süt kalitesi ve coğrafi konum gibi faktörler etkili olmaktadır.

Ülkemizde çiğ süt fiyatları; 16 Nisan 2015 tarih ve 29328 sayılı Resmi Gazetede yayımlanarak yürürlüğe giren "Çiğ Sözleşmeli Usulde Alım Satımına İlişkin Yönetmelik" esasları gereğince yılda 2 kez belirlenmektedir. Çiğ süt referans fiyatı sanayici ve üretici temsilcileri arasında yapılan pazarlık ile kaliteye, pariteye göre belirlenmektedir. Bu toplantıları Ulusal Süt Konseyi yılda iki kez olmak üzere üretici ve sanayici temsilcilerini bir araya getirerek organize etmekte ve oluşan "tavsiye fiyatı" ilan edilmektedir.

Her şeye rağmen fiyatı daha çok arz/talep dengesi belirlemektedir. Denge çoğu zaman üretici aleyhine olmaktadır.

Çizelge 5. Yıllara göre Ulusal Süt Konseyi çiğ süt tavsiye fiyatları (TL/Litre)

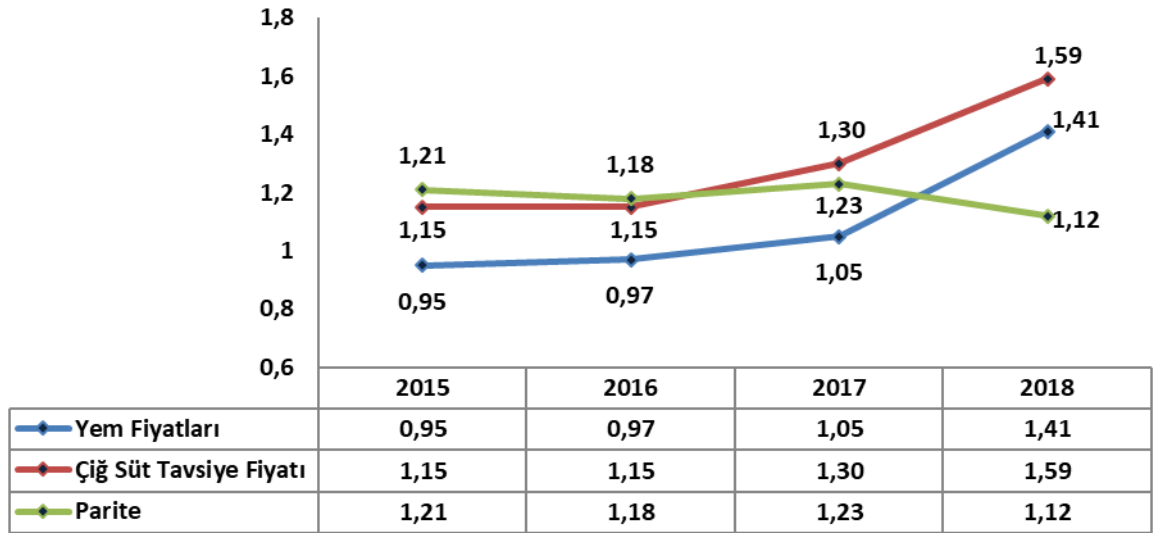
*%3,5 yağlı, %3,1 proteinli çiğ süt tavsiye fiyatı, (1) 1,44 Müstahsil fiyatı, 0,09 soğutma/hizmet bedeli

**%3,6 yağlı, %3,2 proteinli çiğ süt tavsiye fiyatı

Kaynak; Dünya ve Türkiye'de Süt Sektör İstatistikleri, Ulusal Süt Konseyi 2018 Raporu

2.5.3. Çiğ Süt/Yem Paritesi

Çiğ süt/yem paritesi, bir üreticinin 1 Litre / 1 kg çiğ süt satışından elde ettiği gelir ile ne kadar yem alacağını göstermektedir ve genel kabul gören parite 1,5'dir. Ancak ülkemizde uzun yıllar çiğ süt/yem paritesi 1,5'in altında kalmış ve 2018 yılına ilişkin ortalama çiğ süt/yem paritesi 1,12 olarak hesaplanmıştır.

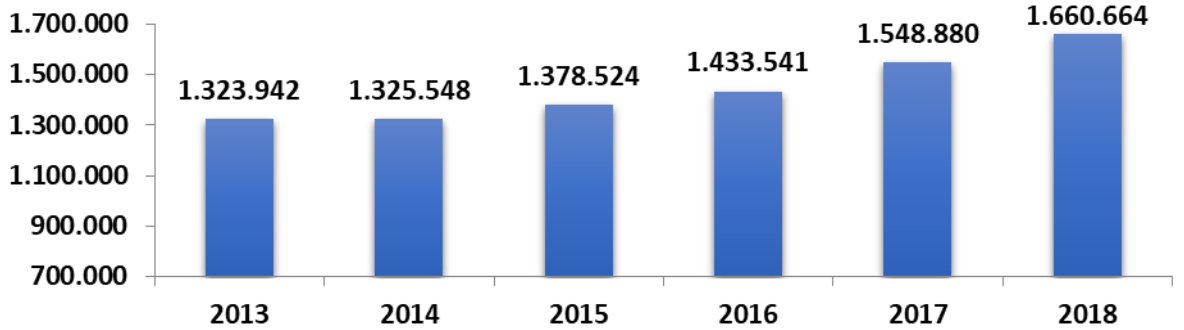
Şekil. 3. Yıllara göre çiğ süt /yem paritesi

Kaynak; Dünya ve Türkiye’de Süt Sektör İstatistikleri, Ulusal Süt Konseyi 2018 Raporu

2.6. SÜT ÜRÜNLERİ ÜRETİMİ

2.6.1. İçme Sütü Üretimi

Ülkemizde içme sütü üretim miktarı son beş yıl içerisinde yaklaşık olarak %25,4 artmıştır. Ülkemizde ticari süt işletmeleri tarafından toplanan inek sütünün büyük bir kısmı (%16,5) içme sütü olarak tüketime arz edilmektedir.

Grafik 1.Yıllara göre içme sütü üretimi (ton)

Kaynak; Dünya ve Türkiye’de Süt Sektör İstatistikleri, Ulusal Süt Konseyi 2018 Raporu

Üretilen toplam içme sütünün yaklaşık %92’sini UHT sütler, geri kalanını da pastörize sütler oluşturmaktadır. Gelecekteki trendin pastörize süttten daha uzun, UHT süttten daha kısa raf ömrüne sahip olan ultra pastörize sütlerden yana olacağını söylemekte fayda bulunmaktadır.

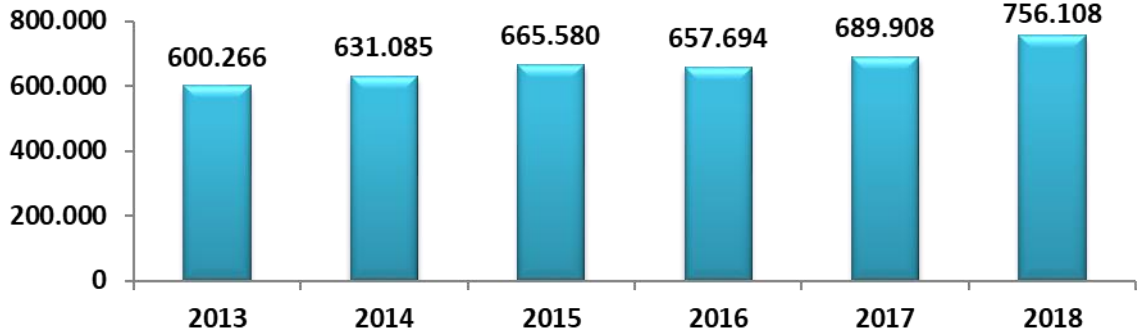
Son birkaç yılda hastalıklardan arı işletmelerin sütlerinin satışının serbest bırakılması ile tüketiciler tarafından satın alınan böyle sütlerin bir kısmı kaynatılıp içilmekte ancak bunların ne miktarda oldukları bilinmemektedir.

2.6.2. Peynir Üretimi

Grafikten de görüldüğü gibi büyük bir çoğunluğunu (%95,2) inek sütünden elde edilen peynirlerin oluşturduğu ülkemiz toplam peynir üretimi 2018 yılında bir önceki yıla göre %9,5 oranında artarak 756 bin ton olarak hesaplanmıştır

Ülkemizde peynir üretimi iki şekilde yapılmaktadır. Bunların birincisinde büyük kapasiteli fabrikalar ve mandıralarda yılın her günü yapılan bir üretim varken, bazı peynirler mevsimlik çalışan süt işletmelerince üretilmektedir. Mevsimlik işletmeler peyniri ya inek/koyun/keçi karışımı, ya inek/keçi ya inek/koyun ya koyun/keçi ya da bunların biriyle yapmaktadırlar. Buralarda genellikle çiğ süt kullanılmaktadır. Yine bazı mandıralarda bazı peynir çeşitleri ya çiğ süttten ya da pastörizasyondan düşük sıcaklık derecelerinde uygulanan termize süttten üretilmektedir. Çiğ süttten üretilenler yasalarda belirlenen olgunlaştırma sürelerinden önce pazara çıkartıldığında bir halk sağlığı problemi olan brusella ve tüberküloz ile karşı karşıya kalınabilmektedir.

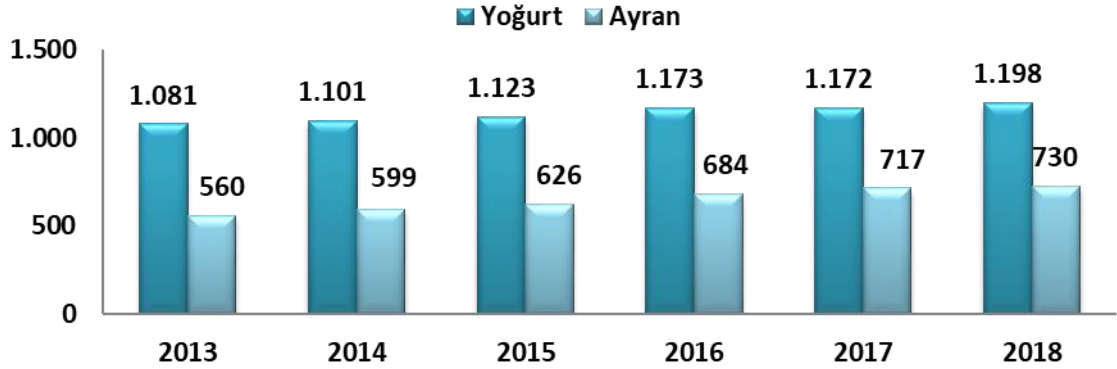

Grafik 2. Yıllara göre peynir üretimi (ton)

Kaynak; Dünya ve Türkiye’de Süt Sektör İstatistikleri, Ulusal Süt Konseyi 2018 Raporu

2.6.3. Yoğurt ve Ayran Üretimi

TÜİK’e göre; yoğurt üretimi 2018 yılında bir önceki yıla göre %2,2 oranında artarak 1,19 milyon ton olmuştur. Özellikle yaz aylarında üretiminde artış görülen ayranın 2018 yılındaki toplam üretim miktarı %1,8 artarak 730 bin ton olmuştur.

Grafik 3. Ayran ve yoğurt üretimi (ton)

Kaynak; Dünya ve Türkiye’de Süt Sektör İstatistikleri, Ulusal Süt Konseyi 2018 Raporu

Son birkaç yılda hastalıklardan arı işletmelerin sütlerinin satışının serbest bırakılması ile tüketiciler tarafından satın alınan böyle sütlerin bir kısmı yine kaynatılıp yoğurt yapılmaktadır ve bunların ne kadar oldukları da bilinmemektedir

Ayran üretiminin yıllar itibariyle artış gösterdiği TÜİK rakamlarından anlaşılmaktadır. Bunun nedeni olarak; özellikle yaz aylarında serinletici etkisinin olması, birçok yemekle birlikte içilebilme özelliğinde olması, kolalı içeceklerle

alternatif olarak gösterilmesi ve yapılan oldukça fazla sayıdaki reklam olarak gösterilebilir.

2.6.4. Süttozu Üretimi.

Ülkemizde süttozu üretimi geçtiğimiz beş yıl içerisinde yaklaşık %40 oranında bir artış sergilemiştir. Süttozu üretimi 2018 yılında ise bir önceki yıla göre yaklaşık %17 oranında azalarak 109 bin ton olarak gerçekleştirilmiştir.

Çiğ süt piyasasını regüle etmek üzere 2011 yılında “Çiğ sütün değerlendirilmesine yönelik destekleme uygulama esasları tebliği” çıkarılarak piyasadaki fazla sütün süttozuna çevrilmesine başlanmıştır.

Bu regülasyon sayesinde 2010 ve öncesinde kış-yaz aylarında çiğ süt fiyatında oluşan aşırı farklılıklar giderilmiştir. İşlem sadece fiyatları dengelemekle kalmamış süttozu ithalatını da durdurmuştur.

Süttozu üretimi başlangıçta özel şirketlere verilirken, sonradan doğru bir hamleyle kooperatif/birliklere verilmeye başlanmıştır.

7. TÜRKİYE’DE SÜT VE SÜT ÜRÜNLERİ TÜKETİMİ

2018 yılı kişi başı içme sütü tüketiminin yaklaşık 41,5 kg olduğu tahmin edilmektedir. Ancak kayıt dışılık oranı oldukça yüksektir. Küçük ölçekli işletmelerde aileler gereksinimleri olan sütü kaynatıp içmektedirler. Yine işletmesi olup da çiğ sütü evlere dağıtanlardan ya da satın alıp bu işi yapanlardan alınan çiğ sütlerin ne kadarının ya da marketlerden arı hayvancılık işletmelerinin sütünü satın alanların bu sütlerin ne kadarını kaynatıp içtikleri, ne kadarını yoğurt, kefir, az da olsa peynir yaptıkları bilinmemektedir. Dolayısıyla bu konudaki istatistikler sadece kayıt üzerinden ve gerisi de tahmin üzerinden yapılmakta olup ne kadar sağlıklı olduğu konusunda kuşkularda bulunmaktadır.

Türkiye’de en yoğun olarak tüketilen süt ürünlerinden birisi de peynirdir. 2018 yılı kişi başına düşen yıllık peynir tüketim miktarımızın 18,4 kg olduğu tahmin edilmektedir. Ancak bu konuda da rakamların tahminden öte olmaması doğru bir ifadedir. Çünkü il/ilçe semt pazarlarında bidonlar içerisinde köy/sepet gibi değişik isimlerle taze ya da olgunlaşmış peynirler satılmaktadır.

Bunlar çoğunlukla hayvancılık işletmesi sahipleri tarafından üretilip kendileri ya da pazarlarda pazarcı esnafı tarafından kayıt dışı olarak satılmaktadır. Yine mevsimlik çalışan mandıraların ürettikleri peynirlerin ne kadarının kayıtlı olduğu da şüphelidir. Ayrıca son yıllarda peynir benzeri taklit ürünlerin ve hileli peynirlerin satışı artan hayat pahalılığı nedeniyle oldukça fazlalaşmıştır.

Yine 2018 yılı kişi başı yoğurt tüketimi 30,6 kg iken ayran tüketimi 18,4 kg olarak hesaplanmıştır. Ancak yukarıda yazılan sorunların aynısı yoğurt ve ayran tüketimi için de geçerlidir.

Tereyağı tüketimine bakıldığında, ülkemizde 2018 yılına ilişkin kişi başı yıllık tereyağı tüketiminin 1,78 kg’dır olduğu görülmektedir. Bu konuda da kayıt dışılık mevcuttur. Pazarlarda süslü-püslü tereyağları satılmaktadır. Bunların birçoğu kayıt dışı olup önemli bir kısmı da taklit ya da tağşiş tereyağı benzeri ürünlerdir. Birçoğuna margarin-patates püresi-renk maddeleri-aroma gibi yasak olan ürünler katılmakta ve tereyağı diye ucuz fiyattan satılmaktadır. Bu da önemli bir halk sağlığı problemini karşımıza çıkarmaktadır.

8. ÇÖZÜM ÖNERİLERİ

Türkiye’de süt sektöründe karşılaşılan sorunları ve bunlara ait çözüm önerilerini şu şekilde sıralayabiliriz;

1. Sektörde yoğun bir kayıt dışılık hakimdir. Modern teknoloji ile üretim yapan ve her aşamasında denetlenen kayıtlı sanayinin en büyük rakibi sağlık koşulları bilinmeyen ve denetlenemeyen merdiven altı üretimdir. Kayıtlı ve güvenilir firmalar ile kayıt dışı üretim yapan firmaların aynı pazarda yer almaları haksız rekabeti de beraberinde getirmektedir. Kayıt dışı üretimin engellenmesi için devlet, gerekli tüm yaptırımları uygulamalıdır. Burada geleneksel üretim yapan küçük üreticiler de kayıt ve hijyen koşulları düzeltilerek desteklenmelidir. Gelişmiş ülkelerde süt tüketiminin artırılması bir sağlık sorunu olarak algılanmaktadır. Ülkemizde de sağlıklı nesiller yetiştirilmesi ve sütün stratejik önemine uygun politikalar geliştirilmelidir.
2. Ülkemizde süt-et-hububat-şeker-tütün gibi geleneksel tarımsal hammaddeler ve bunların işlenmesinden elde edilen işlenmiş ürünler pazarındaki yabancılaşma/özelleştirmeler, ülke tarım sektöründe ve kırsal yaşamda olumsuz sonuçlar doğurmuştur. Özel sektörün Doğu ve Güneydoğu Anadolu'da yatırım ve üretimi riskli ve verimsiz bulduğu, bu nedenle bundan kaçındığı koşullarda gerçekleştirilen SEK, EBK ve YEMSAN özelleştirmeleri sonucu, bölgede işsizlik daha da tırmanmış, yaşam kalitesi gerilemiş, Doğu Anadolu'da hayvancılık çökerken, Güneydoğu Anadolu'da tarım hızla inişe geçmiştir. Bu tarımsal KİT'lerden Et ve Süt Kurumu yeniden faaliyete geçirilmiştir. Türkiye tarımının nüfusu besleyebilmesi, ihracat yapabilmesi ve gıda egemenliğini sağlayabilmesi için bu tür yapılara gereksinim bulunmaktadır. Bu yapılarla birlikte kooperatif üyelerine daha çok destek verilerek üreticilerin ilçe bazlı kooperatif çatısı altında örgütlenmeleri sağlanmalıdır.
3. Hayvan ıslahı faaliyetlerinin ürünü olan nitelikli damızlık üretiminde ciddi ilerleme sağlanamamıştır. Burada genetik ve çevresel ıslah çalışmalarının bir arada yürütülememesi, ülke kaynaklarına yeterli özenin gösterilmemesi, üreticilerin örgütlenememesi gibi unsurlar etkili olmuştur. Islah çalışmalarına önem verilerek, bu konuda Tarım ve Orman Bakanlığı, Damızlık Birlikleri, Kooperatifler, Veteriner Hekim Odaları, Veteriner Hekim Birlikleri ve konunun uzmanları verimliliği arttırıcı ortak çalışma içerisinde olmalıdırlar. Damızlık konusunda yapılacak olan bu çalışmalar ülkemizin damızlık, canlı hayvan ve karkas ithalatını önce azaltarak sonra da sonlandırarak yüz milyonlarca doların ülke dışına çıkışını engelleyecektir.
4. Süt üreticiden tüketiciye ulaşıncaya kadar birçok aşamadan geçmektedir. Farklı pazarlama kanallarına bağlı olarak da çeşitli marjlar oluşmaktadır. Ülkemizde mevcut süt pazarlama yapısında ortaya çıkan marjdan aracılardan önemli bir pay alması, üreticinin ürününü gerçek değerinde satamamasına, tüketicinin de yüksek fiyattan süt ve süt ürünleri tüketmesine neden olmaktadır. Bu aşamada üretici ile tüketiciyi yan yana getiren tarımsal üretim kooperatifleri ve tüketim kooperatifleri kurulmalıdır.
5. Ülkemizde kaliteli yem kaynakları hayvanların ihtiyacını karşılayacak yeterlilikte değildir. Dolayısıyla yem açığı mevcuttur. Bu amaçla üreticilerin kaba yem üretmesi için gerekli destekler verilmelidir. Ayrıca üniversitelerimizde ve araştırma enstitülerinde büyük emekler sarf edilerek elde edilen çok değerli bilgiler mevcuttur. Ancak bu bilgiler maalesef çeşitli nedenlerle sahada pratiğe aktarılamamaktadır. Bu sorunu ortadan kaldırmak için üniversiteler, araştırma enstitüleri ve üreticiler arasındaki koordinasyonsuzluk giderilmeli, elde edilen araştırma sonuçlarının üreticiler kanalıyla sahada aktarılması sağlanmalıdır. Yine çiğ süt üretiminde en önemli maliyet kaynağı olan yem maliyetinin azaltılması için mera alanları ıslah edilerek yetiştiricinin hizmetine sokulmalıdır.

6. Üreticilerimiz gerek hayvan besleme gerekse bakım/sağlık konularında gerekli bilgi birikimine sahip değillerdir. Büyük baş hayvanlarımızın süt verimleri gelişmiş ülkelerin çok gerisindedir. Ayrıca ülkenin hayvancılık potansiyelini etkileyen önemli konulardan biri olan buzağı kayıplardır. Süt hayvancılığı yapan işletmeler, ziraat mühendisleri ve veteriner hekimler tarafından sürekli bir şekilde denetleyip eğitilmedikçe ve bu işletmeler devlet desteğinden daha çok pay almadıkça bu sorunların ortadan kalkması mümkün değildir. Bu amaçla üniversitelerin ilgili bölümleri ile bu konularda işbirliği yapılarak belli bölgelere örnek model olacak eğitim çiftlikleri kurulmalıdır. Bu çiftliklerde dönemler halinde hayvan bakıcıları eğitime tabi tutularak sertifika almaları ve bölgedeki konu ile ilgili fakülte/yüksekokul öğrencilerine uygulamalı eğitim verilmesi sağlanmalıdır. Ayrıca kooperatifler tarafından oluşturulacak ortak kullanımlı makine parkı, küçük üreticilerin hizmetine sunulacak, ekipman desteği verilmelidir.

7. Kalite–fiyat ilişkisi yeterince göz önünde bulundurulmamaktadır. AB ülkelerinde pazarlanan sütün kalitesi fiyatını belirlemektedir. Türkiye’de ise, süt üretiminin artırılmasına yönelik politikalar genel olarak miktarın artırılmasına yönelik olarak gelişmiş, maalesef yağ ve protein oranları dahil olmak üzere kalite kriterlerinin önemi göz ardı edilmiştir. Yine ülkemizdeki sütlerde hijyen ve mastitis göstergesi olan bakteri yükü ve somatik hücre sayısı yasalarda belirlenen kriterlerin çok üzerindedir. Özellikle süt analizlerini (somatik hücre sayısı, bakteri yükü, vb.) yapacak laboratuvarların il bazında kurulması sağlanmalıdır. Bakteri yükünü ve somatik hücre sayısını standartlara ulaştırmak için üreticilere gerekli eğitimler verilmelidir.

8. Süt endüstrisinde çok önemli bir yeri olan ve temel birimi teşkil eden soğuk zincir ve süt toplama ağı ülkemizde son yıllarda büyük ilerleme kaydedilmesine rağmen henüz yeterli seviyede bulunmamaktadır. Sütün toplanması ve taşınması aşamasında meydana gelen kayıpları önlemek için gerekli olan süt toplama ağı ve soğuk zincirin alt yapısı oluşturulmalıdır. Bunun için üreticilere kooperatifler üzerinden gerekli destekler sağlanmalıdır.

9. Yoğurt ve ayran dışındaki süt ürünleri tüketim miktarı düşüktür. Sütün besleyici değeri ve sağlık açısından önemini tüketicilere anlatmak ve onları bu konuda bilinçlendirmek amaçlı eğitim, yayım ve tanıtım faaliyetlerine ağırlık verilmeli, bu suretle içme sütü tüketimi artırılmaya çalışılmalıdır. Sağlıklı ve güçlü bir nesil yetiştirmek için çocukların beslenmelerine gerekli önem verilmelidir. Bunun için okul sütü programına gerekli kaynak aktararak bu program yarım değil tüm öğretim sürecinde olacak şekilde tekrar hayata geçirilmelidir.

10. Gerek gıda güvenliği gerekse yüksek üretim maliyetleri sebebiyle ihracat olanaklarımız oldukça kısıtlıdır. Dış ticarete yeni pazarlar elde etmek için özellikle geleneksel ürünlerimizin üretimi desteklenmelidir.

11. Nakit akışı ve finansman konularında sıkıntılar yaşanmaktadır. Halen ülkemizde, sanayiciler, çoğunlukla marketler aracılığı ile mallarını tüketiciye ulaştırmaktadırlar. Bu durum firmaların mallarını hipermarketlere pazarlamasında ve mal bedellerinin tahsilatında belirsizlikler yaratmakla beraber vadelerin uzaması da nihai maliyetleri olumsuz yönde etkilemektedir. Süt sektöründe sanayici satın aldığı sütün bedelini 15-30 günlük aralarla üreticiye öderken marketlere sattığı nihai ürünün bedelini ancak 3-6 aylık vadelerle geri alabilmektedir. Hipermarketler kanununda gerekli düzenlemelerin yapılarak yürürlüğe konması sorunun giderilmesi bakımından önemlidir.

12. Piyasada çok fazla sayı ve miktarlarda taklit ve tağşiş süt ürünleri bulunmaktadır. Bu ürünlerin, doğru üretilenlerle birlikte aynı pazarı/rafları paylaşmaları beraberinde haksız rekabeti de getirmektedir. Satılan hileli süt ürünleri aynı zamanda insanların sağlığını da tehdit etmektedir. Devletin hileli süt ürünü üretenlere karşı daha caydırıcı cezalar getirmesi gerekmektedir.

13. Süt ve ürünleri konusunda özellikle sosyal medyada oldukça fazla miktarlarda bilgi kirliliği bulunmaktadır. Uzman olmayan birçok kişi gerek televizyon gerekse yazılı medyada bu konularda konuşmakta/yazmaktadırlar. Tüketicilerin sadece uzman kişilerin dediklerine kulak asmaları gerekmektedir. Bu konularda örneğin kamu spotlarıyla devletin tüketicileri bilgilendirmesi gerekmektedir.

14. 10 beygir gücün altındaki ve 10 işçi çalıştıran işletmelerde mühendis çalıştırma zorunluğu yoktur ve bu tür işletmeler günde 20 tona yakın süt işleyebilmektedirler. Mühendisin olmadığı bir üretimin ne kadar güvenli olduğu da ortadadır. Bu nedenle mühendis çalıştırma zorunluluğu bütün süt işletmelerine getirilmelidir.

15. Süt sektörü mümkün olduğunca hızlı bir şekilde enerji gereksinimlerini yenilenebilir kaynaklardan sağlamalıdır. Hayvancılık işletmelerinde biyogaz, süt işleme tesislerinde de güneş enerjisi kullanımı için verilen teşvikler arttırılmalıdır.